

De kernwapenkoopman

Nederland is op 24 en 25 maart 2014 gastheer van de Nuclear Security Summit, een top die in het teken staat van betere beveiliging van nucleair materiaal. Dat is nodig, want waar nucleaire technologie ooit was voorbehouden aan de grootmachten, ligt de kennis ervan nu min of meer op straat. Nederland heeft hier zelf aan bijgedragen door in de jaren zeventig de Pakistaanse ingenieur Abdul Qadir Khan op te leiden. Khan hielp de Pakistaanse atoombom te ontwikkelen en groeide uit tot een wereldwijde groothandelaar in nucleaire technologie.

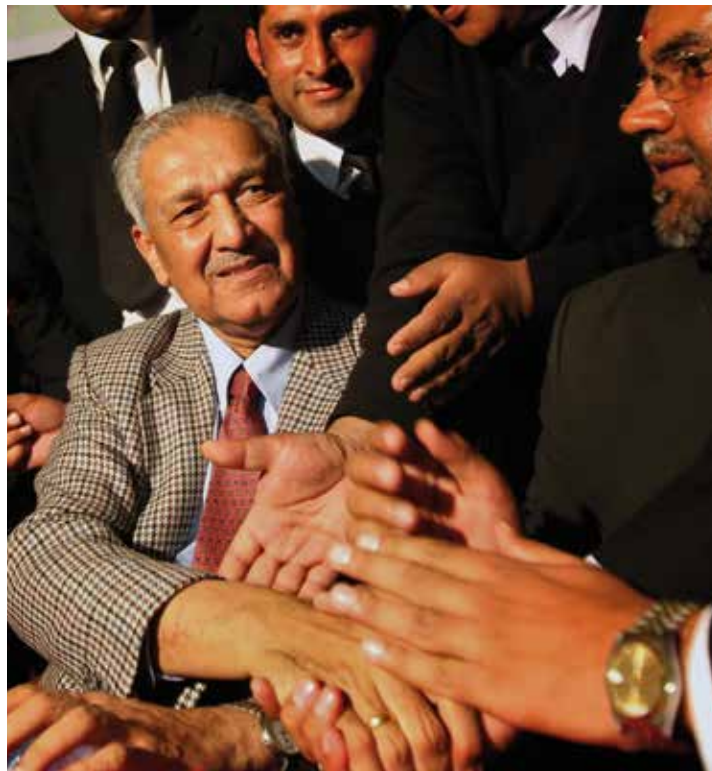
Op 28 mei 1998, kwart over drie 's middags trilt de Koh-Kämbran, een berg in het noordoosten van Pakistan, een stofwolk rijst op en een groep wetenschappers juicht als de eerste Pakistaanse atoombom tot ontploffing is gebracht. Op dat moment verkeert Abdul Qadir Khan op het hoogtepunt van zijn roem. Hij heeft ervoor gezorgd dat Pakistan weer op gelijke voet staat met aartsvijand India en is een nationale held.

Vijf jaar later zit Pakistan opnieuw aan de tv gekluisterd wanneer Khan een beken-tenis voorleest. Hij vertelt dat hij kennis én materialen heeft geleverd voor de nucleaire programma's van Iran, Noord-Korea en Libië. Hij wordt daarom door de Pakistaanse regering onder huisarrest geplaatst, waarmee er abrupt een eind komt aan zijn lange, gloedvolle en dubieuze carrière.

De kiem ervan lag naar Khans zeggen in 1971. In dat jaar behaalde India een klinkende overwinning op Pakistan in een conflict om de onafhankelijkheid van Bangladesh (destijds Oost-Pakistan).

Meer dan zeventuizend kilometer ver weg in België keek de jonge promovendus met afschuw toe hoe zijn land vernederd werd. Hij raakte in een diepe depressie en bezwoer dat hij er alles aan zou doen om zijn land nieuwe vernederingen te besparen.

Naar eigen zeggen had Khan die vernederingen in zijn jeugd aan den lijve ondervonden. Hij was pas elf jaar ten tijde van de gewelddadig verlopen verdeling van India en Pakistan na de Onafhankelijkheidsverklaring in 1947. Toen hij zich in 1952 bij zijn familie in Pakistan voegde, werden hij en andere moslims tijdens de treinreis naar Karachi geïntimideerd en mishandeld door Indiase soldaten.

↑ Abdul Qadeer Khan in januari 2010. Na de verkoop van nucleaire geheimen aan landen als Noord-Korea en Iran is Khan niet alleen in het Westen, maar ook in eigen land controversieel, al ziet het volk hem nog steeds als een nationale held.

Hoogverrijkt uranium

Zijn vader, een schooldirecteur, wilde dat Khan een Europese opleiding zou krijgen en dus vertrok hij in 1961 naar Europa om in Duitsland, Nederland en België metaalkunde te gaan studeren. Een van zijn Nederlandse medestudenten typeerde Khan als een serieuze student, niet direct een bon vivant, in studentenclubs was hij niet veel te zien. De hardwerkende Khan bleek echter een goede netwerker. Zo belandde hij na zijn promotie in 1972 bij het Fysisch-Dynamisch Onderzoekslaboratorium (FDO) van Stork in Amsterdam, dat onderzoek deed voor URENCO in Almelo.

Bij URENCO (de naam staat voor URanium ENrichment Company ofwel Uranium-

verrijktbedrijf) zag Khan de kans een bijdrage te leveren aan de nationale veiligheid van Pakistan. In Almelo werd namelijk sinds 1973 uranium verrijkt met zogeheten ultracentrifuges. Laagverrijkt uranium wordt gebruikt voor de opwekking van kernenergie, maar hoogverrijkt uranium is een belangrijk

bestanddeel voor een kernwapen. URENCO werd daarom streng beveiligd en het personeel werd gescreend door de Binnenlandse Veiligheidsdienst. Khan doorstond dit onderzoek met glans, mede dankzij zijn Nederlands-Zuid-Afrikaanse vrouw Hendrina. Toen India in 1974 een geslaagde kernproef uit-

voerde aan de Pakistaanse grens, besloot Khan zijn diensten aan te bieden aan zijn vaderland. Hij beloofde het op korte termijn een atoombom te leveren.

In Almelo vergaarde Khan zoveel mogelijk kennis over het verrijkingsproces. Blauwdrukken en afgedankte centrifugeonderdelen werden allemaal naar Pakistan gestuurd. Hoewel de BVD volgens bronnen op de hoogte zou zijn geweest van Khans spionageactiviteiten, werd hem geen strobreed in de weg gelegd. De suggestie dat Amerikaanse inlichtingendiensten Khan wilden volgen om grotere vissen te vangen, is nooit bewezen. Uiteindelijk werd Khan wel overgeplaatst naar een andere afdeling binnen het FDO, maar toen had hij inmiddels alles wat hij nodig had. In 1976 ging hij op familiebezoek in Pakistan om nooit meer terug te keren.

De atoombom in jaartallen

- 1942 De Amerikaanse regering geeft 2 miljard dollar uit aan het wetenschappelijke Manhattan Project. Na drie jaar slaagt dit erin een atoombom te ontwikkelen.
- 1945 Amerika gooit twee atoombommen op Japan. In Hiroshima sterven meer dan 100 000 mensen, in Nagasaki meer dan 75 000. Japan capituleert, einde van de Tweede Wereldoorlog.
- 1949 De Sovjet-Unie ontwikkelt als eerste land na de Verenigde Staten een atoombom. Begin van de kernwapenwedloop tussen de twee supermachten.
- 1957 Internationaal Atoomenergieagentschap opgericht, ter ondersteuning van vreedzaam gebruik van nucleaire technologie.
- 1964 China ontwikkelt een atoombom.
- 1968 Ondertekening door 189 landen van het non-proliferatieverdrag om de verspreiding van kernwapens te beperken. India, Israël, Pakistan en Noord-Korea tekenen niet.
- 1974 India doet zijn eerste kernproeven.
- 1998 Pakistan ontwikkelt een atoombom.
- 2006 Noord-Korea ontwikkelt een atoombom.
- 2014 De wereld telt momenteel acht of negen landen met kernwapens: Verenigde Staten, Rusland, Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, China, India, Pakistan, Noord-Korea en (onbevestigd) Israël.

Slimme mediacampagne

Met Khans kennis maakte het Pakistaanse atoomprogramma een vliegende start. Naar eigen zeggen slaagde Khan er al in 1978 in om uranium te verrijken met de 'eigen' P1- en P2-ultracentrifuges. Weliswaar vond de eerste Pakistaanse kernproef pas veel later plaats, maar het eerste kernwapen was al in 1983 gereed. Dit was jaren eerder dan westerse inlichtingendiensten hadden verwacht.

Khan speelde in de ontwikkeling een zeer belangrijke rol. Zijn netwerk bleek van onschatbare waarde. Via zijn contacten met diverse westerse leveranciers uit zijn tijd bij het FDO wist hij de benodigde machines en materialen bij elkaar te sprokkelen en groeide het Kahuta Onderzoekslaboratorium – waar uranium werd verrijkt – uit tot de spil van het Pakistaanse atoomprogramma. Khan werd benoemd tot directeur en het laborato-

◀ De Verenigde Staten brengen in juli 1946 als proef twee atoombomben tot ontploffing bij Bikini, een atol in de Grote Oceaan. De uitwerking van radioactieve straling op de nabij liggende marineschepen wordt sterk onderschat.

rium werd omgedoopt tot het Khan Onderzoekslaboratorium. De studieuze muurbloem werd de machtigste man binnen een miljardenindustrie.

Niet alleen zijn macht, maar ook zijn ego was gegroeid. Khan had weliswaar het verrijkte uranium geleverd, maar een rivaliserend onderzoeksteam had het wapen ontwikkeld. Die belangrijke bijdrage werd door Khan gebagatelliseerd en dankzij een slimme mediacampagne kwam hij bekend te staan als de vader van de Pakistaanse atoombom.

Nucleaire menukaart

Met de ontwikkeling van de Pakistaanse bom hield Khans werk niet op. Hij ging de boer op met de nucleaire technologie waar hij vrijelijk over kon beschikken. Geïnteresseerde regimes konden voor gigantische bedragen uit een menukaart kiezen: ontwerpen voor centrifuges en wapens, benodigde materialen of zelfs complete verrijkingsinstallaties. Khan reisde de hele wereld over en werd een rijk man. Hij investeerde in vastgoed met als toppunt een naar zijn vrouw Hendrina vernoemd hotel in Mali.

Het is zo goed als vast komen te staan dat Khan via zijn netwerk een bijdrage heeft geleverd aan de nucleaire pro-

⚡ Deelnemers aan de Nuclear Security Summit in Washington, april 2010. In 2014 is Nederland gastheer van de internationale top. Op 24 en 25 maart zal in Den Haag gesproken worden over het verminderen van nucleair materiaal in de wereld en het beter beveiligen van bestaand materiaal.

gramma's van Iran, Noord-Korea en Libië. Het was de levering aan het laatste land waardoor hij in 2003 door de mand viel. Westerse inlichtingendiensten hadden het Pakistaanse atoomprogramma ongemoeid gelaten, omdat Pakistan in de jaren tachtig een belangrijke bondgenoot was in de strijd tegen de Russen in Afghanistan. De verspreiding van nucleaire technologie naar Iran, Noord-Korea en Libië werd echter nauwlettend in de gaten gehouden. Door zijn heldenstatus achtte Khan zich in Pakistan onaantastbaar, maar toen in 2003 een voor Libië bestemde scheepslading centrifugeonderdelen – zonder twijfel geleverd door het netwerk van Khan en duidelijk gebaseerd op URENCO-ontwerpen – werd onderschept, kon de Pakistaanse regering hem niet langer de hand boven het hoofd houden.

Egotisme

Khan viel met een klap van zijn voetstuk. Zijn netwerk werd opgerold. De Pakistaanse regering ontkende iedere betrokkenheid bij de leveranties aan Iran, Noord-Korea en Libië. Khan stelde zelf dat de leveringen waren ingegeven door een verlangen het oneerlijke monopolie te doorbreken dat westerse landen hadden op nucleaire technologie door het non-proliferatieverdrag, een visie die overigens door veel Pakistanen wordt gedeeld.

Khans vurige nationalisme richtte zich, ondanks zijn westerse opleiding en zijn westerse vrouw, niet alleen tegen India, maar ook tegen het Westen. Hij wilde dat met name islamitische landen op gelijke voet kwamen te staan. In 2013 verklaarde hij tijdens een conferentie dat hij een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de mensenrechten in de betrokken landen. Bijkomend voordeel was dat de politieke druk op Pakistan minder zou worden naarmate meer landen, buiten het non-proliferatieverdrag om, de beschikking zouden hebben over kernwapens.

Zijn werkelijke beweegredenen zijn waarschijnlijk prozaïscher: hebzucht en egotisme. Dankzij de macht die hij had binnen het Pakistaanse atoomprogramma, groeiden zijn bankrekening en zijn ego. Khan kon niet meer zonder de macht, het geld en de roem die zijn bijzondere status met zich meebracht. Door zijn handel kon hij ook op het wereldtoneel een belangrijke rol spelen.

Dankzij de grillen van Khan is geheime nucleaire technologie breder beschikbaar geworden. Zijn netwerk is weliswaar opgerold, maar de geest is uit de fles. Khans erfenis is reden te meer het nucleaire materiaal in de wereld te beveiligen.

Ivo van de Wijdeven studeerde geschiedenis in Nijmegen en is werkzaam bij het ministerie van Algemene Zaken.

VERDER LEZEN

- ▶ **Gordon Corera**, *Shopping for bombs. Nuclear proliferation, global insecurity and the rise and fall of the A.Q. Khan network*, Oxford University Press, 2006
- ▶ **William Langewiesche**, *The atomic bazaar. The rise of the nuclear poor*, Farrar, Straus & Giroux, 2007